

УДК 811.162.1:81'367.63
DOI 10.31652/2521-1307-2025-40-07

Звертання в польській мові: етикетні норми, комунікативні моделі, функції

Алла Приймак* <https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>

Ольга Черкес <https://orcid.org/0009-0003-2606-6219>

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

*Автор-кореспондент, e-mail: vika.yushak@gmail.com

Надійшла до редакції: 20.03.2025 • Схвалено до друку: 20.04.2025

Анотація

У статті розглянуто звертання як важливу складову мовленнєвої комунікації, що відображають соціальні, культурні й прагматичні особливості польської мови і мовну специфіку суспільства загалом. Проаналізовано структуру, функції звертань, подано їхні семантичні характеристики, стилістичне використання в процесі спілкування. Знання моделей і функцій традиційних та нових звертань польської мови забезпечує ефективну й цікаву комунікацію з її носіями, адже звертання тісно пов'язані з національними традиціями, релігійними й культурними цінностями народу, містять соціальну складову, демонструють взаємозв'язок між мовою і культурою. У сучасній польській мові, як і в багатьох європейських мовах, помітна демократизація комунікації: відбувається трансформація етикетних норм, зменшується формальність у спілкуванні, нерідко відсутнє чітке стилістичне розмежування тощо. Усе це сприяє виникненню нових моделей звертань, дослідження яких є важливим для розуміння сучасного стану польської мовної культури та мовленнєвого етикету. Форми звертань у польській мові демонструють багатство й різноманітність засобів комунікації, але форма – не лише граматичний засіб мовлення, а й спосіб відображення багатих культурних традицій і соціальних норм, що експлікують експресивність, емоційність, соціальний статус, рівень увічливості, навіть регіональну ідентичність співбесідників. Проте навіть попри сучасну демократизацію мовлення, польські звертання залишаються важливим інструментом комунікації, який дозволяє зберігати баланс між традицією і новітніми тенденціями мовлення.

Ключові слова: польська мова, звертання, комунікативна модель, функції звертань, етикетні норми

УДК 811.162.1:81'367.63
DOI 10.31652/2521-1307-2025-40-07

Addresses in Polish: etiquette norms, communication models, functions

Alla Pryimak* <https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>
Olha Cherkes

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

*Corresponding author, e-mail: filolog.zt@gmail.com

Received: 20.03.2025 • Accepted: 20.04.2025

Abstract

The article analyses addresses as an important component of speech communication. They reflect social, cultural and pragmatic features of the Polish language and the linguistic specificity of the society as a whole. The article focuses on the structure, functions, semantic characteristics of addresses and their stylistic use in communication. The knowledge of the models and functions of traditional and new addresses in the Polish language ensures effective and interesting communication with its speakers, as they are closely related to national traditions, religious and cultural values of the people, contain a social component, and demonstrate the relationship between language and culture. The relevance of the article is determined by both scientific and practical needs of linguistics, intercultural communication and teaching Polish. The Polish language is undergoing a transformation of etiquette norms, in particular, a decrease in formality in communication and the emergence of new models of addresses. The study of these changes is important for understanding the current state of Polish language culture. The aim of the article is to analyse the patterns of addresses typical for the Polish language, some aspects of their semantic, socio-cultural and pragmatic use in order to deepen the theoretical and practical basis for the analysis of Polish addresses, which takes into account their evolution, cultural specificity and the influence of modern world trends, which allows to identify the unique features of Polish speech etiquette. The modern Polish language, like many European languages, is undergoing a transformation of etiquette norms, a reduction in formality in communication, and its democratisation. All this contributes to the emergence of new models of addresses, the study of which is important for understanding the current state of Polish language culture and speech etiquette. The forms of address in Polish demonstrate the richness and diversity of the means of communication. However, forms are not only a grammatical means of communication, but also a way of reflecting rich cultural traditions and social norms: they demonstrate the level of politeness, emotionality, social status, and even regional identity. Despite the modern democratisation of the language, Polish addresses remain an important communication tool that allows us to maintain a balance between tradition and the latest trends in language. The forms of address in the Polish language demonstrate the richness and diversity of the means of communication. They adapt to social changes and different communication situations, providing both formal and informal communication; they are part of the culture and language etiquette of the country, which flexibly adapts to the context of communication in modern conditions. The right choice of the form of address is key to building effective communication, reflecting respect for the interlocutor, politeness and compliance with social norms. Forms of address are not only a grammatical means of communication, but also a way of reflecting a rich cultural tradition and social norms. They demonstrate a level of politeness, emotionality, social status and even regional identity. There is a wide variety of communication models, from formal to informal. Despite the modern democratisation of speech, Polish addresses remain an important communication tool that allows us to maintain a balance between tradition and the latest trends in speech. Undoubtedly, the topic of our research requires further study of the evolution of language etiquette. Therefore, further research will focus on the impact of digital communication, gender aspects and intercultural differences in the use of addresses.

Keywords: Polish language, addresses, communicative model, functions of addresses, etiquette norms

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі взаємодія між представниками різних мов і культур стала звичним явищем. Дослідження моделей і функцій звертань польської мови забезпечує розуміння специфіки спілкування з її носіями, правила мовленнєвого етикету тощо задля ефективної, корисної й цікавої комунікації. Моделі польськомовних звертань тісно пов'язані з національними традиціями, релігійними й культурними цінностями народу, містять соціальну складову, а їх аналіз дає змогу розкрити взаємозв'язок між мовою та культурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вчених, серед яких Є. Бартмінський (J. Bartmiński), А. Вежбіцька (A. Wierzbicka), А. Кравчук (A. Krawczuk), А. Плавецька (A. Pławecka), З. Клеменсевич (Z. Klemensiewicz), З. Салоні (Z. Saloni), К. Флорек (K. Florek), М. Бяловські (M. Białowski), М. Марц'янік (M. Marcjanik), С. Герчак (S. Gierczak), Р. Грегорчикова (R. Grzegorzczakowa), Р. Пшибильська (R. Przybylska) та інші, досліджували звертання в польській мові. Пошуки польських мовознавців було зосереджено на функціях звертань у різних соціальних контекстах. Науковці з'ясували, що в польській мові насправді існує багато типів звертань, на вибір яких впливають насамперед такі чинники, як вік, статус, рівень формальності ситуації тощо. Мовознавці проаналізували звертання як частину мовного етикету, окреслили їхню структуру, визначили функції, запропонували семантичні характеристики, стилістичне маркування та ін.

Актуальність статті зумовлена як науковими, так і практичними потребами мовознавства, міжкультурної комунікації і навчання польської мови. У польській мові відбувається трансформація етикетних норм, зокрема, зменшення формальності під час спілкування та виникнення нових моделей звертань. Дослідження цих змін є важливим для розуміння сучасного стану польської мовної культури.

Метою статті є аналіз моделей звертань, типових для польської мови, деякі аспекти їх семантичного, соціокультурного та прагматичного використання задля поглиблення

теоретичного й практичного підґрунтя. Аналіз звертань польської мови передбачає розгляд їхньої еволюції, культурної специфіки та з'ясування впливу сучасних світових тенденцій, що, зі свого боку, дасть змогу виявити унікальні риси польського мовленнєвого етикету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертання є важливою складовою мовленнєвої комунікації, вони відображають соціальні, культурні й прагматичні особливості будь-якої мови, мовну специфіку суспільства загалом. Польська мова як одна із слов'янських мов має розвинену систему й структуру звертань, що відрізняються від звертань з інших мов і граматично, і функційно.

Звертання – це слова або словосполучення, що номінують особу (предмет), якій (якому) адресоване мовлення. Функція звертання – привернути увагу адресата повідомлення. У польській мові формою звертання є кличний відмінок (клична форма) і розглядаються такі слова «поза реченнями» (Кононенко, 2012, с. 701). Мовознавчий аналіз звертань охоплює цілу низку аспектів, і польська мова в цьому контексті не є винятком. Напрацювання польських лінгвістів доводять, що звертання відображають соціальну ієрархію суспільства та формальну/неформальну складову спілкування. Зокрема, Анна Вежбіцька (Anna Wierzbicka) розглядала звертання як засіб, що відображає специфіку польської культури, її соціальні норми та цінності, і зазначала, що звертання містять глибокі культурні наративи, такі як повага до статусу, віку, формальність, увічливість тощо. У польській мові існують рівні формальності у звертаннях, що пов'язано з історією, релігією, традиціями та структурою польського суспільства. А. Вежбіцька, аналізуючи звертання крізь призму універсальних понять, що можна перекласти на будь-яку мову, виявила унікальні риси польських звертань. Наприклад, формула *pan/pani* є одночасно універсальною (бо існують аналогічні конструкції в інших мовах) і культурно специфічною (оскільки вона має унікальний відтінок увічливості в польській культурі). Авторка проводила міжмовні порівняння, щоб виявити специфічні ознаки польських звертань, і акцентувала увагу на тому, що звертання – це не лише одиниці мови, а важливий інструмент, який

оприявнює світоглядні й культурні норми її носіїв.

У польській мові найпоширенішими є іменні звертання, адже здебільшого до людей звертаються на ім'я (*Jan, Katarzyna*). Використовують також прізвища, наприклад *Kowalski, Nowak*, зменшено-пестливі форми слів (*Jasiu, Kasiu*). Активно вживають кличний відмінок, причому як у розмовному, так і в офіційному мовленні. Він може супроводжуватися інтонаційним виділенням, аби передати емоційність чи ступінь увічливості. У сучасному розмовному мовленні кличний відмінок іноді замінюють називним, особливо в мовленні молоді, проте в офіційному спілкуванні такі заміни вважають порушенням норми. Так, у прикладах – *Cześć, Piotrze!* (*Прусім, Пемпре!*) або ж – *Jak się masz, Katarzyno?* (*Як справи, Катерино?*) – звертання вжито в кличному відмінку, і саме такий варіант є правильним. В інших прикладах – *Cześć, Piotr!* та *Jak się masz, Katarzyna?* – звертання вжито в називному відмінку, вони поширені в молодіжному середовищі.

Емоційне забарвлення польських звертань може бути дуже різноманітним і залежить від контексту, соціальної складової чи намірів мовців. Польська мова має багатий набір суфіксів і зменшувально-пестливих форм, які часто використовують для вираження емоцій. Наприклад: *kochanie* – *коханий/кохана* (пестливе звернення до коханої людини), *mój kotek* – *мій котик* (ласкаве звертання), *matusia* – *мамочка*, *dziecinko* – *дитинко*. Слова з такими суфіксами надають мовленню ніжності і теплоти.

Польські звертання можуть мати формальний і неформальний характер. Формальні форми звертань використовують в офіційних, професійних чи незнайомих ситуаціях. Вони засвідчують увічливість, повагу та соціальну дистанцію між співбесідниками. Такі звертання часто супроводжуються загальноприйнятими формулами ввічливості, такими як *proszę* (*будь ласка*), *przepraszam* (*вибачте*) або *dziękuję* (*дякую*). Неформальні форми звертань поширені серед родичів, друзів, близьких знайомих, однолітків або в неформальних ситуаціях. Вони є більш простими за структурою й не передбачають офіційності. За допомогою форм *stary/stara* – *старий/стара*

можна звернутися до друга чи подруги в неформальній бесіді, а з нотками солідарності звернутися до друга *bracie* – *брате*. Поширеним жаргонним зверненням серед друзів є *ziomiuś* – *земляк*.

У польській мові також активними є так звані адресативні звертання. Це лексико-граматичні одиниці, призначені для прямого звернення до співрозмовника, щоб привернути його увагу до когось/чогось, а також передати своє ставлення до нього. Такі форми – важлива частина мовленнєвого етикету, вони транслюють як комунікативні цілі мовця, так і культурно-етикетні норми. Саме вживання адресативних звертань вирізняє польську мову серед інших слов'янських і неслов'янських мов найбільше. Функцію адресативного особового займенника в польській мові виконують слова *pan/pani*. Звертання *pan/pani* універсальні й часто вживаються там, де в інших мовах використовують ім'я чи інші форми. Збереження в польській мовній культурі таких форм увічливості при звертанні до співрозмовників увиразнює повагу до них, водночас комуніканти дотримуються дистанції і не переходять на неформальний рівень спілкування. Звертання *pan/pani* трапляються навіть у характерних для мовлення шляхти адресативних формах (*Panie Bracie*) для вираження рівності по статусу і солідарності думок. Саме таке значення збереглося до наших днів у фразеологізмі *być z kimś za pan brat* (*бути з кимось у близьких, приятельських стосунках*) (Стахнюк, 2021, с. 86).

Відомий польський мовознавець Єжи Бартмінський (Jerzy Bartmiński) стверджував, що звертання не лише виконують комунікативну функцію, а й відображають соціальні цінності, як-от: увічливість, повагу до старших, формальність чи неформальність у стосунках. Науковець наголошував, що «використання титулів, професійних найменувань (*profesor, doktor, inżynier*) свідчить про велике значення ієрархії в польській культурі» (Bartmiński, 1998, s. 16). Є. Бартмінський досліджував, як історичні, соціальні та культурні зміни в країні впливали на форми звертань у мові й мовленні. Скажімо, використання звертання *towarzysz* (*товариш*) у період соціалізму мало політичне забарвлення, а після його падіння ця форма вийшла з ужитку. Мовознавець зауважував, що мовний етикет є

динамічним, він змінюється разом із суспільством, хоча в ньому зберігаються традиційні елементи, і довів, що звертання є не просто лексико-граматичними одиницями мови, а частиною глибокого культурного коду, що формує ідентичність польської нації. Його дослідження дають змогу побачити, як у мові й мовленні відображено традиції, соціальні зміни та світогляд її носіїв.

Отже, у формальних ситуаціях чи під час звертання до старших за віком осіб використовують увічливі форми: *Proszę Pani, Proszę Pana*. Для того щоб люди відчували себе комфортно у процесі розмови або щоб уникнути напруженості, уживають увічливі фрази: *Wasza Ekscelencjo, Panie Marszałku*. Увічливість та повага є важливими елементами спілкування в польськомовному середовищі. До осіб, які мають почесні звання, звертаються лише офіційно й використовують відповідні титули – *Panie Profesorze, Pani Doktor*. Саме так, відповідно до норм офіційного спілкування, звертаються й до осіб, які мають високу чи важливу посаду, пов'язану з виконанням професійних, політичних чи інших функцій у державі, на підприємстві, установі – *Panie Dyrektorze, Panie Prezydencie*. Коли ж потрібно звернутися одночасно до широкого загалу, поляки використовують форми *Szanowni Państwo, Koleżanki i Koledzy*.

У деяких регіонах Польщі та серед людей старшого віку можна почути звертання з релігійним підтекстом. Наприклад, *Kochany Boże!* – *любий Боже!*, *Matko Boska!* – *Божо Маму!* Насправді такі фрази – це емоційні вигуки, які не є звертаннями, але дуже схожі на них.

Інтонація також допомагає передати різні емоції, як-от: здивування, захоплення, роздратування та ін. Польська мова має великий діапазон форм, щоб виразити емоції через звертання. Вибір форми залежить від соціального контексту, рівня близькості між співрозмовниками, а також намірів мовців. Зменшувальні форми передають ніжність, формальні – повагу, а грубі – емоційне відчуження чи агресію. Приховане емоційне забарвлення часто мають іронічні звертання. Наприклад, звертання *księżniczko* означає *принцесо*, але може звучати саркастично, якщо використовується в невідповідному контексті:

– *No proszę, księżniczko, może jeszcze kawę Ci podać?* (– *Ну, звичайно, принцесо, може, ще й каву тобі подати?*).

З іронією також може звучати фраза *genialny człowieku* – *геніальний чоловіче*:

– *Brawo, genialny człowieku, napisałeś maila i zapomniałeś go wysłać!* (– *Браво, геніальний чоловіче, ти написав електронний лист і забув його надіслати!*). У цьому уривку іронічно підкреслюється критичне або глузливе ставлення до чийогось очевидного промаху або необдуманості дії. Зрозуміло, що інтонація відіграє тут неабияку роль.

Наразі, як і в багатьох мовах, у польській відбувається певна демократизація. Молодь частіше використовує неформальні звертання, прийняті в англійській мові, та уникає слів *Pan/Pani*. До української мови польська близька в плані граматичних категорій (кличний відмінок), але має більш розвинену систему звертань до офіційних і титулованих осіб, що мають певні державні, політичні, військові, наукові чи інші звання.

Звертання в польській мові залишаються важливим комунікативним інструментом, що відображає соціальні відносини та етикетні норми. Проте звертання *Pan/Pani* поступово витісняють імена, їх навіть можуть не використовувати під час неформального листування. Люди часто застосовують скорочення, емодзі, замінюють офіційні конструкції на більш невимушені (*Hej, Kasia!* замість *Szanowna Pani Katarzyno*). У професійному середовищі все частіше використовують лише імена співбесідників без зайвих офіційних форм. Такі звертання поширені під час спілкування в міжнародних компаніях. Насправді є кілька причин, чому молоде покоління менше використовує етикетні форми звертань та частіше вдається до їх скорочень. Соціальні мережі, месенджери та текстові повідомлення змушують людей спілкуватися здебільшого за допомогою коротких повідомлень. Скорочення допомагають зекономити час і простір, а також роблять повідомлення менш офіційними. Багато скорочень у польській мові з'явилися під впливом англійської, де неформальність та лаконічність є нормою спілкування. Так, за аналогією до англійської мови (де замість «*thx*»

використовують «*thank you*») у польській часто вживають «*dziękuję*» замість «*dziękuję*».

Однак це не означає, що етикетні форми зникають повністю. В офіційному спілкуванні чи професійному середовищі, під час контакту зі старшими людьми вони залишаються важливими й використовуються активно.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Форми звертань у польській мові засвідчують багатство та різноманітність засобів комунікації. Вони адаптуються до соціальних змін і різних комунікативних ситуацій, забезпечують як формальне, так і неформальне спілкування; є частиною культури, мовного етикету, що пристосовується до контексту спілкування в сучасних умовах. Правильний вибір форми звертання – ключовий для побудови ефективної комунікації, відображення поваги до співбесідника, ввічливості й дотримання

соціальних норм. Форми польських звертань – це не лише граматичний засіб мовлення, а й спосіб відображення багатой культурної традиції і мовної картини світу її носіїв. Вони демонструють рівень увічливості, емоційності, соціальний статус, регіональну ідентичність. Існує велика різноманітність комунікативних моделей звертань – від формальних до неформальних. Попри сучасну демократизацію мовлення, польські звертання залишаються важливим інструментом комунікації, який дозволяє зберігати баланс між традицією і новітніми тенденціями мовлення.

Тема пошуку потребує подальшого вивчення еволюції мовного етикету. Тому наступні дослідження будуть зосереджені на окресленні впливу цифрової комунікації, гендерних аспектах і міжкультурних відмінностях у використанні звертань.

Література

- Кононенко, І. В. (2012). *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Варшава, 808 с.
- Стахнюк, Н. О. (2021). Польські адресативні звороти: граматики та омонімія мовленнєвого етикету. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, вип. 17, том 1, с. 83-87. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-1.16>
- Bartmiński, J. (2005). Pytania o przedmiot językoznawstwa : pojęcia językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej. *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*. Kraków, 2005, s. 114–125. https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/postscriptum/2004-2005-numer-2-148-49/postscriptum-r2004_2005-t-n2_148_49-s114-125.pdf (2.03.2025)
- Bartmiński, J. (1998). Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej. *Tekst. Problemy teoretyczne*. Lublin, s. 9-25.
- Sosnowski, W. (2015). Formy adresatywne. Aspekt językowy i socjologiczny. *Semantyka a konfrontacja językowa*, D. Roszko, J. Satoła-Staśkowiak (red.). Warszawa, s. 319-332.
- Jadacka, H. (2006). *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 252 s.
- Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin : Mouton de Gruyter, 419 s.

References

- Kononenko, I. V. (2012). *Ukrainska ta polska movy: kontrastyvne doslidzhennia* [Ukrainian and Polish languages: a contrastive study], Warsaw, 808 s. (in Ukrainian).
- Stakhniuk, N. O. (2021). Polski adresatywni zvoroty: hramatyka ta omonimii movlennievoho etyketu [Polish addressative turns: Grammar and Homonymy of Speech Etiquette]. *Transcarpathian Philological Studies*. Uzhhorod, issue 17, vol. 1, pp. 83-87. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-1.16> (in Ukrainian).
- Bartmiński, J. (2005). Questions about the subject of linguistics: the concepts of the linguistic image of the world and text in the perspective of integral Polish studies. *Polish studies in reconstruction. Literary studies – knowledge of language – knowledge of culture – education*. Kraków, 2005. s. 114–125. https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/postscriptum/2004-2005-numer-2-148-49/postscriptum-r2004_2005-t-n2_148_49-s114-125.pdf (in Polish).
- Bartmiński, J. (1998). Text as an object of linguistic textology. *Text. Theoretical problems*. Lublin, S. 9-25. (in Polish).
- Sosnowski, W. (2015). Forms of address. Linguistic and sociological aspects. *Semantics and linguistic confrontation*, D. Roszko, J. Satoła-Staśkowiak (eds.). Warsaw, pp. 319-332. (in Polish).

- Yadatska, H. (2006). *The culture of the Polish language. Inflection, word formation, syntax*. Warsaw : Polish Scientific Publishing House, 252 p. (in Polish).
- Vezhbítska, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin : Mouton de Gruyter, 419 pp. (in English).

Автори

Алла Приймак, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської і германської
філології та перекладу
e-mail: filolog.zt@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>

Ольга Черкес, здобувач СВО магістр
e-mail: oliacherkes27@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-2606-6219>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Alla Pryimak, candidate of philological sciences,
associate professor, Associate Professor of the
Department of Slavic and Germanic Languages
and Translation
e-mail: filolog.zt@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>

Olha Cherkes, Master Student
e-mail: oliacherkes27@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-2606-6219>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest